

Христина Станева

(Велико Търново)

ПЕТ НАЦИОНАЛНИ КОНФЕРЕНЦИИ ПО ПРОБЛЕМИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА РАЗГОВОРНА РЕЧ

В началото на третото хилядолетие ние с вас можем да изразим задоволство от последното десетилетие на XX век, когато тук бяха проведени и всички вие участвахте в петте конференции по проблемите на българската разговорна реч. И макар че Първата конференция беше в дъждовния и мрачен ноември на 1990 г., тя постави началото на следващите слънчеви и топли майско-юнски конференции, чийто контекст даде възможност в рамките на човешката ни дейност, общуването, да разглеждаме проблемите на БРР. Тъжно е, че проф. Р. Русинов не е вече между нас, за да му благодарим за възрожденския ентузиазъм и желание като ръководител на Катедрата по СБКЕ със своя авторитет и научно достойнство да организира провеждането и на почти всички досегашни конференции. В издадените сборници уводните думи на проф. Русинов са вербално доказателство за неговия поглед върху научния статус на Катедрата, тъй като той мислеше в перспектива и ние морално сме длъжни да продължим неговото дело, а и да помислим с неговата широта на ръководител за бъдещето на тази научна дейност, особено за създаване на Научен център по проблемите на БРР – идея, за която трябва да се воюва от общоуниверситетски, националноотговорни позиции, а не тясно личностни.

Моят доклад (съобщение) е опит да се включат два основни проблема в темпоралните рамки **преди и после**: какво направихме и постигнахме с проведените пет конференции и какво ще трябва да правим в бъдещата ни работа, а така също какво ни обединяваше и какво ни разделяше, за да вървим в една посока напред.

Първо, в петте конференции “Проблеми на БРР” са изнесени 127 доклади от 125 участници, между които се очертава постоянно ядро от участници в петте конференции: проф. Русинов, проф. Йотов, доц. Маринова, доц. Станева, доц. Николова, доц. Радева, гл.ас. Йосифова, гл.ас. Тишева, доц. Ангелова, н.с. Дюлгерова, гл.ас. Георгиева и другите

колеги, участвали в две или в три от конференциите: проф. Бояджиев, проф. Виденов, проф. Байчев, проф. Пернишка, проф. Кювлиева, проф. Петрова, проф. Панталеева, доц. Добрева, доц. Савова, доц. Велева, доц. Влахова, и др., което показва, че основният проблем, който ни е събрал, е значим и между нас се е установила трайна научна, а защо не и колегиална, човешка връзка, което само по себе си в днешното време е значителен приносен момент в работата на националните конференции. Нещо повече. С колегите от София (СУ, ИБЕ, ИЧС), Шумен, Пловдив, Бургас, Смолян, Благоевград може би и тези конференции са единственият момент на две години, в които се виждаме, срещаме и разговаряме. А и за нашите млади колеги и студенти е единствена възможност на живо, визуално и реално да общуват и видят професорите Пернишка, Петрова, Кювлиева, Панталеева, Бояджиев, Виденов и установят с тях научна връзка.

Важно значение в аспекта на участници в конференциите имат и колегите от чужбина: проф. Хепил Ро Хаути, проф. Весна Половина, проф. Малишата Кита и др., което е преди всичко израз на интерес и уважение и към това, което всички ние правим тук.

Второ, важна особеност е подходът към проблемите на БРР, с който като цяло се характеризират научните съобщения. А той е възможно най-разностранен и широк както по отношение на обединяващия ни проблем, така и по отношение на изходните позиции към него.

Понятието БРР, от гледна точка на изнесените съобщения в петте конференции, включва изследване на КРР като подсистема на СБКЕ, нормативна, но некодифицирана;

- разговорната реч като част от устната реч на българския език;
- по-широко разбиране на разговорната реч, включващо и не книжовни езикови формации: диалекти, жаргони, просторечие;
- РР на бесарабските българи;
- градските говори като РР;
- РР като политически дискурс и др.

Подходите към проблемите на БРР са свързани с лингвистиката, социолингвистиката, семиотиката, лингвистиката на текста, или психолингвистиката, прагматиката, пряко или опосредствено. Важно значение тук има изходната, екскерпирана разговорна реч, която е **автентична**, изконна (Йосифова, Николова, Виденов, Станева, Маринова, Ликоманова и др.), или **стилизирана** РР, екскерпирана от художествени и публицистични текстове, или пък БРР, съпоставена с руска, чешка, полска

РР. Въпреки многообразието от гледни точки при определяне на понятието РР, въпреки опосредствена връзка на някои научни съобщения с конкретния проблем, публикуваните научни съобщения от петте конференции са в една посока: изследване на БРР.

Трето, най-общо научните съобщения от проведените пет конференции можем да ги обобщим като изследвания, свързани с:

– **общотеоретични проблеми на БРР** и нейното място в системата на общонародния език (Р. Русинов, Етапи във формирането на БКРР; Р. Йосифова, Място на КРР в системата на общонародния език; Хр. Станева, Подстилове и жанрове на КРР), като все още не са достатъчни изследванията върху по-значителен представителен материал, който да обхваща различни социални групи, населени места, речеви ситуации, за да се определи феномена КРР и РР по-широко. Специално внимание заслужават и периодите в развитие на КРР;

– **изследвания, насочени към отношението на КРР с не книжовните езикови формации** – просторечие, жаргон (Т. Бояджиев, За лингвистичния статут на българското просторечие; Г. Армянов, Отношението жаргон: РР в българските тълковни речници), особено с оглед на динамичните процеси в обществения ни живот и промените в дейността на говорещите хора. Интересни тук са социолингвистичните подходи към градските говори (Б. Байчев, РР като лингвистичен и социолингвистичен факт; За градския езиков бит; Г. Карабелова, Наблюдения върху особеностите на пловдивската разговорна реч; Ел. Николова, Специфика на книжовната форма на смолянския градски говор) като “суров факт” на разговорната реч, в който е налице смесица между “диалектно, разговорно и книжовно”.

– понятието разговорност се разработва от (Цв. Николова, Критерии за дефиниране на понятието “разговорност”; Г. Дюлгерова, Специфични номинации в БРР);

– макар и малко на брой, научните съобщения за **спецификата на комуникативния акт**, за неговата структура, за конситуацията и особено за паралингвистичните средства, които имат важно значение за културата на устното общуване (Цв. Николова, Влияние на контекста на ситуацията върху структурата на изказа в РР; Ел. Добрева, За “съавторството” в УР; Д. Милиева, Ситуация и смисъл), са важна предпоставка за по-нататъшно изследване в прагматичен аспект на езиковите елементи, отразяващи позициите на специфичното положение на говорещите, на ролята на контекста, тезауруса и т.н., когато хората говорят и

общуват. Особено важно е в бъдещите изследвания да се обърне внимание на перформативните речеви актове в РР (М. Стефанова, Паралингвистична етикетна кинетика в БРКР; За някои варианти на паралингвистичните кинематики в БРР; А. Предоева, Паралингвистичен идиомлект; Паралингвистичен етикет в публицистични телевизионни предавания на БЕ в българска езикова среда).

— все още недостатъчни са изследванията на разговора като тип текст, макар че в научните съобщения на проф. Йотов тези проблеми са поставени на солидна теоретична семиотична основа, като специално внимание е отделено на разговорния текст в светлината на новите постижения на ЛТ (Цв. Йотов, Разговорът и неговият глобален лингвистичен модел; Пространството на БУРТ и текста в това пространство като обект и предмет на лингвистичните изследвания; За парадоксалните свойства на разговорния текст и за възможността те да бъдат обяснени с метаязика на текстолингвистиката).

— изследвания, **насочени към езиковите равнища на БРР**. В доклада на проф. Бояджиев се обърща специално внимание на кодификацията на *фонетичните* варианти, а така също и на системните фонетични черти на РР, които не могат да бъдат нормализирани. На вариативността като ФССК на БРР се спира и гл. ас. Р. Йосифова, а доц. Радева разглежда елизията на консонантите от интерпозитивни конструктивни групи. Интересна е разработката “Ритмична организация на БРР” на Йосифова, но като цяло трябва да отбележим, че все още фонетичното равнище не е проучено цялостно и това е обяснимо — необходими са записи на БРР, които не могат да бъдат дело на един човек или един колектив;

— *лексикалното равнище* е привлякло вниманието на колегите в няколко основни аспекта: първо, по отношение на стилистично маркираните лексикални единици, които се създават или използват с разговорен оттенък в БРР: емоционална лексика, -изми в РР, окказионализми, турцизми, правна терминология (Ем. Пернишка, Стилистични изменения и разговорност; Г. Дюлгерова, Експресивност на РР и експресивна лексика; Хр. Панталеева, За някои думи-табу и свързаните с тях евфемизми в разговорната реч; Й. Тишева, За езиковите игри на говорещите при означаване на участници в комуникацията; Д. Чизмаров, Оказионални съществителни имена в КРР; Цв. Николова, Англицизми, диалектизми, грубианизми, жаргонизми и -изми в столичната РР и преса; Мих. Виденов, Ориентализмите и жаргонизмите — единствено възможни сред-

ства за колоквализация на днешния книжовен език; Ис. Ликоманова, Езикова игра по време на криза (за оказионализмите в РР); М. Цветкова, Хиперболизация в българската разговорна реч и в средствата за масово осведомяване – цели, средства, възприемане и др.); второ, по отношение на понятието “разговорност” с оглед на лексикографската практика (Г. Дюлгерова, Разговорни думи в българските тълковни речници; Многоаспектност на разговорността в СБЕ); трето, езиковата игра, каламбурите и др. Недостатъчни са изследванията върху ФЕ в БРР, а и върху системността на разговорната лексика, по ЛСП, динамичните процеси в нея и т.н. проблеми, които изискват усилията на повече изследователи.

– *морфологичното равнище* е представено главно с изследвания върху глаголите, местоименията и неизменяемите части на речта. Основателно предлозите, частиците и съюзите са привлекли вниманието на (Й. Маринова, За някои особености на предлозите в БКРР; Непълнозначна лексика на БКРР (частиците); Й. Тишева, Хепил Ро Хаути, Съюзи за противоположност в ролята на прагматични частици; Д. Даскалова, За една от реализациите на предлога *в* в КРР; Ст. Гърдев, За употреба на предлога *към* в изрази за количество и др.), като в техните изследвания откриваме още проблеми, които чакат и бъдещи наблюдения. Местоименията са “ухажвани” и в синхронен, и в диахронен план (Ив. Харалампиев, За съдбата на възвратните местоимения в БЕ; Г. Дюлгерова, Функциониране на местоименията в БРР; М. Илиева, Субективна оценъчност в употребата на показателните местоимения; П. Радева, Реквием за звателната форма на личните местоимения; Сн. Великова, За една специфична употреба на показателните местоимения в РР; Л. Кирова, Употреба на възвратно-притежателни местоимения в РР. Конкуренции и фактори, които ги управляват). Интересни са и наблюденията, направени върху глаголните категории (Хр. Панталеева, Една присъща на БРР модална категория – просто условно наклонение (ядвам, търпявам); Ст. Петрова, Още веднаж за повелителна форма на глагола в РР), като са показани техните потенциални значения в РР. Важна е и работата на доц. Й. Маринова за експресивността на глаголите в БКРР, тъй като материалът е екскерпиран от автентични разговорни записи (Й. Маринова, Към начините за изразяване на експресивност в БКРР).

– Върху *синтактичното равнище* има най-много изследвания, разкриващи както синкретизма (Й. Маринова, За една синтактична особеност на БКРР), така и разчленеността, елипсата и недовършеността на синтактичните единици в БКРР (М. Георгиева, Случаи на семантична

компресия в синтаксиса на РР; Недовършени изречения в КРР; За един случай на елипса в синтаксиса на РР; Скрити предикати в синтаксиса на РР). Характеристиката на съюзните връзки (двойни, разделителни), на специфични типове словосъчетания и изказвания, на някои типове полипредикативни структури и особено на синтактичните типове в РР в съпоставка със славянските езици са със значителен принос върху цялостната характеристика на синтаксиса на БРР (Цв. Венкова, Някои особености на употребата на съставните съюзи с елемент да в БРР; За някои случаи на съюзна елипса при съподчинени изречения и тяхната специфика в РР; В. Кювлиева, Един тип асиметрични съчетания в БРР; Ст. Петрова, "Пита ли те някой?"; Ис. Ангелова, За една специфична разговорна синтактична конструкция; Двупредложни конструкции в РР; Ив. Савова, Една субективномодална синтактична конструкция в спонтанната реч; Субстантивно-прономинални подложни конструкции в РР; С. Савова, Разговорни структури със стилистично маркирани разделителни съюзи; Р. Влахова, Разговорни конструкции с квазидопълнителни изречения при предаване на чуждо изказване; М. Илиева, Характеристика на един тип сложни изречения, битуващи в РР; Р. Русинов, Относно един разговорен синтактичен тип; Й. Тишева, Наблюдения върху някои разговорни въвеждащи конструкции; Г. Карабелова, Една особеност на подчинени определителни изречения в РР в съпоставка с други славянски езици; Ис. Ликоманова, Да / Не в разговорната реч; В. Въртов, Към въпроса за синтактичната функция на звукоподражателните думи в РР и др.). Специално внимание е отделено на асиметрията в РР.

— На четвърто място, нашите пет конференции обхващат динамичното време на последното десетилетие на XX век, поради което основателно значителна част от изследванията са свързани с *влиятието на БРР върху медиите и върху другите функционални подсистеми на СБКЕ*. Обобщаващ в това отношение е докладът на проф. М. Виденов, според когото "разговорният език на интелигенцията сега напуска кафенетата и приятелските компании и се настанява по страниците на вестниците" (Разговорната реч и проблемите на съвременната българска журналистика, 98, с. 30). С по-конкретен характер са наблюденията, направени от (М. Стойнева, Разговорни елементи в разговорната реч; Ант. Замбова, Разговорност и разговорни комуникативни похвати в съвременния печат; М. Велева, Изразяване на оценка и експресия във вестникарските загла-

вия; Р. Влахова, Влияние на РР върху езика на медиите) Изследванията за влиянието на РР върху научния стил (Хр. Станева, За отношението КРР и НС); върху художествения стил) Р. Йосифова, Разговорността като стилообразуващ фактор във Вапцаровата поезия; В. Миланов, Маркери за разговорност в ХТ ("Мъжки времена" – Н.Хайтов) но са все още недостатъчни.

Тук бихме отнесли и проблемите, свързани с факторите и пътищата за по-добро овладяване на КРР, поставени особено сериозно от проф. Русинов в духа на мислите, изразени от Балан, Л.Андрейчин (Р. Русинов, Относно факторите и пътищата за по-добро овладяване на КРР; Ант. Стоилов, РР и езикова култура; Б. Белчев, Възпитаване в словесна вежливост чрез родноезиково обучение).

Все още не е разработен проблемът за "писмената" форма на БРР, за подстиловите и жанровете, макар че има съобщения върху текста-дневник, върху писмото, върху битово-разговорния и битово-професионален подстил (Хр. Станева, КРР и другите функционални стилове; Подстилове и жанрове на КРР; КРРи дневникът на Чудомир като тип текст; Д. Георгиева, За някои синтактични особености на неофициалното писмо).

С обобщеното представяне на научните съобщения, направени по време на петте национални конференции за БРР, не си поставяме за цел да правим научни оценки на 127 доклада, а само да очертаем основните проблеми, които сме обсъждали тук. Можем обаче да кажем, че все още много проблеми чакат вниманието ни, и особено вниманието на нашите млади колеги, тъй като БР е изключителна като феномен както със своя лингвистичен статус, така и с многообразието от езикови формации, които включва в себе си или с които си взаимодейства. Тук е и КРР като подсистема на СБКЕ, тук са и устните форми на другите функционални подсистеми, тук са и некнижовните езикови формации (диалекти, жаргони, просторечие), с които БРР е в изключително "близки" отношения. Според нас в бъдещата ни работа би било добре да се обърне още внимание на няколко основни проблема:

1. Да се обогати корпусът от записи на БРР, като за целта е уместно да се създадат общи научни групи, които да работят и със студенти при събиране на материали, без които не можем да говорим за автентични анализи на БРР.

2. Необходимо е да се помисли върху ФССК на БРР – икономия и излишество, автоматизъм и вариативност, синкретизъм и разчлененост, но от гледна точка на стилистичната прагматика на КРР.

3. Важно е да се задълбочат изследванията, използващи социолингвистичен и психолингвистичен подход към БРР, както и разглеждането на УРТ като дискурс, в който по специфичен начин се вербализират категориалните признаци на текста.

4. Конкретните наблюдения върху разговорните елементи в ПС, ХС, НС, ОФДС е необходимо да намерят своето теоретично и системно описание, което е пак тясно свързано с проблемите на езиковото обучение и лексикографската практика.

Уважаеми колеги, благодаря ви, че отново сте тук, че отново ще имаме възможност да дискутираме на живо проблемите на БРР и ви желая приятно прекарване в разговорното пространство на Великотърновския университет.